

บทที่ 6

สรุปผลและอภิปรายผล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาปัจจัยด้านกายภาพชีวภาพ ด้านเศรษฐกิจสังคม และด้านจิตวิทยาของผู้ที่ตัดสินใจทำไร่นาสวนผสมตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่ และผู้ที่ไม่ได้ทำไร่นาสวนผสมตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่ ในอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง โดยเน้นพื้นที่ศึกษาที่มีสภาพทางนิเวศเกษตรที่ต่างกัน 2 แบบ ที่มีผู้ทำไร่นาสวนผสมตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่ในสัดส่วนที่สูงพอสมควร คือ (1) เขตที่สูง น้ำท่วมไม่ถึง โดยได้เลือกพื้นที่ตำบลคอนทราย และ (2) เขตที่ราบที่ใช้น้ำฝนเพียงอย่างเดียว โดยได้เลือกพื้นที่ตำบลบันเต เป็นพื้นที่ศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษาเพื่อ (1) ศึกษาลักษณะทางกายภาพชีวภาพของพื้นที่อำเภอควนขนุน เพื่อกำหนดเขตนิเวศเกษตรของอำเภอนี้ (2) ศึกษารูปแบบการทำไร่นาสวนผสมตามแนวทฤษฎีใหม่ที่พบในพื้นที่ ตลอดจนวิธีปฏิบัติ การตัดสินใจ และเหตุผลในการตัดสินใจในภาพรวมของเกษตรกรในพื้นที่ (3) ศึกษาปัจจัยด้านกายภาพชีวภาพ ด้านเศรษฐกิจสังคม และด้านจิตวิทยา ที่เกี่ยวข้องกับการทำไร่นาสวนผสมฯ และ (4) เปรียบเทียบความแตกต่างของปัจจัยด้านต่างๆ ดังกล่าวระหว่างผู้ทำไร่นาสวนผสมฯ และผู้ที่ไม่ทำไร่นาสวนผสมฯ

วิธีการศึกษา ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธีผสมกัน โดยแบ่งขั้นตอนการศึกษาออกเป็น 2 ขั้นตอนใหญ่ๆ คือ (1) การศึกษาเพื่อจำแนกเขตนิเวศเกษตร ใช้วิธีการศึกษาจากข้อมูลทุติยภูมิ การสำรวจลักษณะทางกายภาพและชีวภาพเบื้องต้นของพื้นที่ ร่วมกับการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) แกนนำเกษตรกรในพื้นที่ศึกษา (2) การสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรในพื้นที่ที่เลือกเป็นพื้นที่ศึกษา โดยการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่ได้จากการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งกลุ่ม (cluster sampling) ตามด้วยการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (simple random sampling) ด้วยวิธีการจับสลากแบบไม่คืนกลับ ซึ่งแบ่งการสุ่มตัวอย่างในแต่ละพื้นที่ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ทำไร่นาสวนผสมฯ ในสัดส่วนร้อยละ 50 ได้จำนวน 83 ตัวอย่าง และกลุ่มที่ไม่ได้ทำไร่นาสวนผสมฯ ซึ่งมีจำนวนประชากรสูงกว่ามาก ในสัดส่วนร้อยละ 5 ได้จำนวน 95 ตัวอย่าง รวมจำนวนตัวอย่างทั้งสิ้น 178 ตัวอย่าง เครื่องมือในการสัมภาษณ์เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เนื้อหาในการสัมภาษณ์ครอบคลุมเรื่องระบบการทำฟาร์ม รูปแบบของการทำไร่นาสวนผสมฯ การตัดสินใจทำไร่นาสวนผสมฯ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการทำไร่นาสวนผสมฯ ตลอดจนประโยชน์ที่ได้รับจากการทำไร่นาสวนผสมฯ และปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการทำไร่นาสวนผสมฯ

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการสังเคราะห์ข้อมูล (synthesis) ตามหัวข้อที่กำหนดไว้ สำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพ ส่วนข้อมูลเชิงปริมาณใช้สถิติเชิงพรรณนา จำพวกร้อยละ เพื่อดูสัดส่วนของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละประเด็นหรือหัวข้อ ค่ามัธยฐานเลขคณิต (arithmetic mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation) เพื่ออธิบายถึงค่าเฉลี่ยของข้อมูล และแนวโน้มเข้าสู่ศูนย์กลางของข้อมูลที่เป็นแบบอัตราส่วน (ratio scale) และแบบแบ่งช่วง (interval scale) นอกจากนี้ยังนำข้อมูลทั้งสองรูปแบบนี้ ในส่วนที่เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจทำไร่นาสวนผสมฯ ด้านต่างๆ ไปเปรียบเทียบระหว่างเกษตรกรที่ทำไร่นาสวนผสมฯ กับเกษตรกรที่ไม่ได้ทำไร่นาสวนผสมฯ โดยทดสอบแบบ t (t-test) และนำไปหาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยเหล่านี้กับการตัดสินใจทำและไม่ทำไร่นาสวนผสมฯ ด้วยวิธีการทดสอบหาสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน (Pearson's correlation coefficient)

1. สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาสามารถแบ่งการนำเสนอโดยสรุปออกเป็นส่วนย่อยๆ 7 หัวข้อที่สำคัญดังต่อไปนี้

1.1 เขตนิเวศเกษตรหลักของอำเภอควนขนุน

จากการพิจารณาถึงลักษณะด้านกายภาพและชีวภาพของพื้นที่อำเภอควนขนุนสามารถจำแนกเขตนิเวศเกษตรออกเป็น 4 เขตหลัก คือ

1.1.1 เขตที่ลุ่มชื้นแฉะ เป็นเขตที่น้ำท่วมเป็นเวลานาน ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่พรุเสื่อมโทรม จึงมีลักษณะเป็นทุ่งหญ้า และพบพืชพันธุ์บางชนิดจำพวก กก กระจูด เตม็ด ปรีอ เตย และราโพ ขึ้นโดยทั่วไป การทำการเกษตรที่พบมีการทำนาบ้างเล็กน้อย มักจะเป็นนาปรัง นอกจากนี้เกษตรกรยังประกอบอาชีพการประมง การเลี้ยงสัตว์ การเลี้ยงสัตว์น้ำ และการจักสานผลิตภัณฑ์กระจูด

1.1.2 เขตที่ราบได้รับทั้งน้ำฝนและน้ำจากระบบชลประทาน เป็นเขตที่ลุ่มคล้ายๆ กับเขตแรก แต่มีการชลประทานเข้าถึง จึงทำให้สามารถทำได้ทั้งนาปีและนาปรัง มีบางส่วนของพื้นที่ที่อยู่ห่างจากระบบชลประทานมากจะทำเฉพาะนาปี นอกจากนี้ยังมีการปลูกผักต่างๆ ด้วย

1.1.3 เขตที่ราบใช้น้ำฝนเพียงอย่างเดียว เป็นเขตที่มีลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบ แต่ไม่มีระบบชลประทาน พื้นที่ส่วนใหญ่ใช้สำหรับทำนาปีเป็นหลัก มักจะนิยมปลูกพืชหลังนาจำพวกพืชผัก และพืชไร่ด้วย นอกจากนี้พื้นที่บางส่วนมีการปลูกยางพารา ไม้ผล และทำไร่นาสวนผสม อีกทั้งยังมีการเลี้ยงสัตว์หลายชนิด เช่น ไก่พื้นเมือง โคพื้นเมือง และสุกร เป็นต้น

1.1.4 เขตที่สูงน้ำท่วมไม่ถึงในฤดูฝน เป็นเขตที่มีสภาพพื้นที่เป็นเนินสูงกว่าเขตนิเวศที่ 3 เล็กน้อย อยู่ใกล้ๆ กับแนวเทือกเขาและเขาลูกเล็กๆ พื้นที่ส่วนใหญ่ใช้ปลูกยางพารา ปลูกไม้ผล และทำไร่นาสวนผสม มีการทำนาข้าวบ้างในสัดส่วนที่ไม่มากนัก ส่วนการเลี้ยงสัตว์มีบ้างเพื่อเสริมรายได้

การศึกษาในรายละเอียดได้ดำเนินการเฉพาะในเขตนิเวศเกษตรที่ 3 และ 4 ซึ่งเป็นเขตที่มีการทำไร่นาสวนผสมในสัดส่วนที่สูง เมื่อเทียบกับเขตอื่นๆ และไม่มีระบบชลประทานเข้าถึง ซึ่งเหมาะสำหรับการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการตัดสินใจทำไร่นาสวนผสมตามแนวทฤษฎีใหม่ที่เน้นให้เกษตรกรจัดสรรพื้นที่ส่วนหนึ่งสร้างแหล่งน้ำเป็นของตนเองในไร่นา

1.2 ระบบการทำกรทำฟาร์ม และการตัดสินใจทำไร่นาสวนผสม

ผลการศึกษาระบบการเกษตร และรูปแบบในการทำไร่นาสวนผสมฯ ของครัวเรือนเกษตรกรใน ตำบลคอนทราย และตำบลบันเต อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง โดยการศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับการทำกิจกรรมการเกษตร ซึ่งได้มาจากการสำรวจเบื้องต้นในพื้นที่ศึกษาเป็นหลักพอสรุปได้ดังนี้

1.2.1 โครงสร้างของระบบการทำฟาร์ม ระบบการทำฟาร์มที่พบได้แก่ระบบการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ สามารถแบ่งออกเป็น 7 ระบบย่อยคือ

(1) ระบบการทำนา แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ นาปีแบบหว่านเทือกหรือหว่านข้าววงหรือหว่านน้ำตมแผนใหม่ และนาปรัง ซึ่งมีเฉพาะในเขตที่ระบบชลประทานเข้าถึงพื้นที่ทำนาพบอยู่กระจัดกระจาย ส่วนใหญ่อยู่ด้านทิศตะวันออกของอำเภอกวนขนุนซึ่งมีลักษณะเป็นที่ลุ่ม มากกว่าทิศตะวันตกซึ่งมีลักษณะเป็นที่ดอนเป็นส่วนใหญ่

(2) ระบบการทำสวนยาง พบทำกันมากในเขตที่ดอนน้ำท่วมไม่ถึง แต่ปัจจุบันเริ่มมีการปรับจากพื้นที่นามาเป็นพื้นที่ปลูกยางพารามากขึ้น ส่วนใหญ่อยู่ด้านทิศตะวันตกของอำเภอกวนขนุนใกล้ๆ กับแนวเทือกเขาบรรทัด

(3) ระบบการปลูกผัก มีทั้งที่ทำในรูปแบบของการปลูกเป็นพืชหลังนาและการปลูกผักเพียงอย่างเดียวตลอดทั้งปี

(4) ระบบการปลูกพริก ซึ่งนิยมปลูกเป็นอาชีพเสริม พบมากในเขตตำบลบันเต โดยที่เกษตรกรมีการปรับพื้นที่การทำนาด้วยการยกร่องเพื่อปลูกพริกโดยเฉพาะ

(5) ระบบการปลูกไม้ผล ซึ่งเป็นระบบที่มีอยู่แล้วดั้งเดิมในพื้นที่ ซึ่งมักจะเป็นการปลูกไม้ผลเชิงเดี่ยว (monocropping) มักจะพบในบริเวณที่ดอน ส่วนมากอยู่ทางด้านตะวันตกของอำเภอ

(6) ระบบการทำไร่นาสวนผสม ส่วนใหญ่เป็นระบบที่เกิดขึ้นภายหลัง และได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของทฤษฎีใหม่ ซึ่งได้มีการนำมาเผยแพร่และส่งเสริมในพื้นที่

(7) ระบบการเลี้ยงสัตว์ ส่วนมากเป็นการเลี้ยงจำนวนเล็กน้อย หรือมีการเลี้ยงสัตว์แบบผสมผสาน ชนิดของสัตว์ที่นิยมเลี้ยงกันมากได้แก่ ไก่พื้นเมือง โคพื้นเมือง โคน้ำ โคลูกผสม สุกร และมีการเลี้ยงปลาในบ่อดินสำหรับผู้ที่ทำไร่นาสวนผสมฯ

1.2.2 รูปแบบและวิธีการทำไร่นาสวนผสมฯ มีรูปแบบการทำไร่นาสวนผสมฯ ที่นิยมปฏิบัติกัน 2 รูปแบบคือ (1) รูปแบบการทำไร่นาสวนผสมฯ โดยชุดเป็นร่องสวนสลับกับคูน้ำ และ (2) รูปแบบการทำไร่นาสวนผสมฯ โดยการชุดเป็นคันร่องรอบแปลง ช้างในชุดชอยเป็นร่องและคูน้ำสลับกัน รูปแบบที่ 1 พบมากในเขตที่ดอนหรือที่สูง เช่น ตำบลดอนทราย โดยนิยมชุดคูน้ำให้ลึกและร่องขนาดใหญ่ ในขณะที่แบบที่ 2 พบมากในเขตที่ราบ เช่น ตำบลบันแต โดยเกษตรกรนิยมทำคันร่องรอบแปลงให้สูงเพื่อเป็นคันดินสำหรับป้องกันน้ำท่วม

กิจกรรมที่ทำในไร่นาสวนผสมฯ มีทั้งการทำนา การปลูกผัก การเลี้ยงสัตว์ การปลูกไม้ผล และการเลี้ยงปลา แต่สัดส่วนของพื้นที่ทำนาที่ติดอยู่ในระบบไร่นาสวนผสมฯ มิได้แน่นอน ขึ้นอยู่กับสภาพการกระจายของพื้นที่นาที่มีอยู่เดิมเป็นสำคัญ การที่มีแปลงที่ดินสำหรับการทำนาอยู่กระจัดกระจาย ทำให้การจัดสรรที่สำหรับทำนาให้รวมเป็นแปลงเดียวกันกับแปลงที่ใช้ทำกิจกรรมอื่นๆ ในขนาดที่ใหญ่พอทำได้ค่อนข้างจำกัด ส่วนกิจกรรมอื่นๆ มีความแตกต่างบ้างเล็กน้อยระหว่างเกษตรกรในตำบลดอนทราย และตำบลบันแต ที่เห็นได้ชัด คือ เกษตรกรในตำบลดอนทรายนิยมปลูกไม้ผลมากกว่า และหลากหลายชนิดกว่าในตำบลบันแต ในขณะที่เกษตรกรในตำบลบันแตนิยมปลูกผักมากกว่า และหลากหลายชนิดกว่าในตำบลดอนทราย แรงงานที่ใช้ในการทำไร่นาสวนผสมฯ เน้นแรงงานครัวเรือนเป็นหลัก ครัวเรือนแต่ละครัวเรือนมีแรงงานอยู่ในระหว่าง 1-3 คนเป็นส่วนใหญ่ ส่วนมากเป็นแรงงานของหัวหน้าครัวเรือนและคู่ครอง เงินทุนที่ใช้เป็นของตัวเองเป็นสำคัญ มีการสนับสนุนจากทางราชการบ้างในด้านการปรับพื้นที่ และพันธุ์พืชต่างๆ ที่ปลูก นอกจากนี้เกษตรกรยังมีการกู้เงินบางส่วนมาใช้ในการทำไร่นาสวนผสมฯ

1.2.3 การตัดสินใจทำไร่นาสวนผสมตามแนวทฤษฎีใหม่ เกษตรกรมีวัตถุประสงค์ของการผลิตในรูปแบบไร่นาสวนผสมฯ หลายประการ กล่าวคือ เพื่อเป็นรายได้ในครัวเรือน ลดความเสี่ยงจากการทำนา และลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ส่วนเหตุผลสำคัญที่ทำให้เกษตรกรตัดสินใจทำไร่นาสวนผสมฯ เนื่องจากมีพื้นที่เหมาะสม ทาง การให้ การสนับสนุน และต้องการลดปัญหาด้านผลผลิตและรายได้ประสพจากการทำนาเชิงเดี่ยว กระบวนการตัดสินใจมักจะผ่านการหารือกันระหว่างสามีภรรยาเป็นสำคัญ มีในบางกรณีที่ญาติผู้ใหญ่เข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณาบ้าง ซึ่งลักษณะหลังสุดนี้มักจะพบในกรณีที่ญาติผู้ใหญ่ยังมีส่วนในการเป็นเจ้าของพื้นที่ที่ใช้สำหรับทำไร่นาสวนผสมเป็นสำคัญ

1.3 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการทำไร่นาสวนผสมฯ

ได้ทำการศึกษาปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำไร่นาสวนผสมฯ โดยแบ่งออกเป็น 3 ด้านด้วยกัน คือ ด้านกายภาพชีวภาพ ด้านเศรษฐกิจสังคม และด้านจิตวิทยา

1.3.1 ปัจจัยด้านกายภาพชีวภาพ

ในส่วนของปัจจัยด้านกายภาพชีวภาพ ได้พิจารณาครอบคลุมขนาดพื้นที่ทำการเกษตร การจัดสรรพื้นที่ทำการเกษตรประเภทต่างๆ ชนิดของพืชที่ปลูก ชนิดของสัตว์ที่เลี้ยง และแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร

ขนาดของพื้นที่ถือครอง และขนาดของพื้นที่ทำการเกษตรของครัวเรือนเกษตรกรที่ทำไร่นาสวนผสมฯ ทั้งก่อนการทำไร่นาสวนผสมฯ และในปีปัจจุบัน หรือปีที่ทำการศึกษามีขนาดโดยเฉลี่ยสูงกว่าเกษตรกรที่ไม่ทำไร่นาสวนผสมฯ กล่าวคือ เกษตรกรที่ทำไร่นาสวนผสมฯ มีขนาดพื้นที่ถือครองก่อนทำไร่นาสวนผสมฯ เฉลี่ย 22.77 ไร่ และปีปัจจุบันเฉลี่ย 24.78 ไร่ต่อครัวเรือน ในขณะที่เกษตรกรที่ไม่ทำไร่นาสวนผสมฯ มีพื้นที่ถือครองในปัจจุบันเฉลี่ย 17.23 ไร่ต่อครัวเรือน สำหรับพื้นที่ทำการเกษตร ครัวเรือนเกษตรกรที่ทำไร่นาสวนผสมฯ มีพื้นที่ทำการเกษตรก่อนการทำไร่นาสวนผสมฯ และในปีปัจจุบัน เฉลี่ย 21.45 และ 23.38 ไร่ต่อครัวเรือน ตามลำดับ เทียบกับเกษตรกรที่ไม่ทำไร่นาสวนผสมฯ ที่มีพื้นที่ทำการเกษตรเฉลี่ยเพียง 16.47 ไร่ต่อครัวเรือนในปีปัจจุบัน โดยพื้นที่ทั้งหมด หรือเกือบทั้งหมดของทั้งสองกลุ่มเป็นพื้นที่ของตนเอง แต่ความเป็นเจ้าของในทางกฎหมาย พบว่า มีส่วนน้อยของญาติผู้ใหญ่ที่ยังไม่ได้มีการโอนสิทธิ์อย่างถูกต้อง

ในการจัดสรรพื้นที่สำหรับทำการเกษตรประเภทต่างๆ เกษตรกรที่ทำไร่นาสวนผสมฯ มีพื้นที่สวนยางพารา พื้นที่ปลูกผัก พื้นที่ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น ทั้งก่อนการทำไร่นาสวนผสมฯ และปีปัจจุบัน โดยเฉลี่ยสูงกว่าเกษตรกรที่ไม่ทำไร่นาสวนผสมฯ มีเพียงขนาดของพื้นที่ทำนาเท่านั้นที่เกษตรกรที่ทำไร่นาสวนผสมฯ มีมากกว่าในช่วงก่อนทำไร่นาสวนผสมฯ แต่กลับลดลงอย่างมากจนเหลือน้อยกว่าผู้ที่ไม่ทำไร่นาสวนผสมฯ ในปีปัจจุบัน ทั้งนี้เนื่องจากได้จัดสรรพื้นที่นาบางส่วนไปทำไร่นาสวนผสมฯ โดยการทำกิจกรรมหลายชนิดในแปลงเดียวกัน ขนาดของไร่นาสวนผสมฯ ที่พบโดยเฉลี่ย 8.86 ไร่ต่อครัวเรือน ในจำนวนนี้เป็นพื้นที่ปลูกพืชชนิดต่างๆ 7.19 ไร่ต่อครัวเรือน และเป็นแหล่งน้ำในรูปของสระน้ำ หรือคูน้ำเฉลี่ย 1.69 ไร่ต่อครัวเรือน สำหรับพื้นที่เลี้ยงสัตว์นั้นไม่สามารถระบุได้ชัดเจน เนื่องจากส่วนมากใช้ร่วมกับพื้นที่ปลูกพืชและพื้นที่สำหรับสร้างที่อยู่อาศัย ในขณะที่การเลี้ยงสัตว์น้ำซึ่งส่วนมากเป็นจำพวกปลา นิยมเลี้ยงในสระน้ำหรือคูน้ำที่ขุดไว้

สำหรับแหล่งน้ำในการเกษตร เกษตรกรทั้งสองกลุ่มต่างต้องอาศัยน้ำฝนกับน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติและบ่อที่ขุดเองเป็นสำคัญ ความแตกต่างอยู่ที่การขุดสระน้ำในสวนซึ่งเกษตรกรที่ทำไร่นาสวนผสมฯ ทั้งหมดได้มีการขุดสระน้ำในแปลง ทำให้สวนใหญ่มีน้ำเพียงพอสำหรับการทำการเกษตรตลอดปี ต่างจากผู้ที่ไม่ทำไร่นาสวนผสมฯ ที่สวนใหญ่มีน้ำไม่เพียงพอในการทำการเกษตร

1.3.2 ปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคม

ปัจจัยด้านเศรษฐกิจสังคมที่นำมาพิจารณา ได้แก่ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน หน่วยแรงงานทำการเกษตร พื้นที่ทำการเกษตรต่อหน่วยแรงงาน ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน รายได้ทั้งหมดของครัวเรือน รายจ่ายทั้งหมดของครัวเรือน รายได้สุทธิทางการเกษตร และการรับรู้ข่าวสารและการได้รับฝึกอบรมเกี่ยวกับการทำไร่นาสวนผสมฯ

ในด้านสังคม ครัวเรือนเกษตรกรที่ทำไร่นาสวนผสมฯ มีจำนวนสมาชิกใกล้เคียงกับครัวเรือนที่ไม่ได้ทำไร่นาสวนผสมฯ คือ มีจำนวนสมาชิกเฉลี่ย 4.69 และ 4.21 คน ตามลำดับ และมีจำนวนแรงงานในฟาร์มเฉลี่ยใกล้เคียงกันมาก คือ 2.12 และ 2.19 คน ตามลำดับ ในทำนองเดียวกันกับหน่วยแรงงานในการทำการเกษตรที่มีจำนวน 2.06 กับ 1.95 คน ตามลำดับ แต่มีพื้นที่ทำการเกษตรต่อหน่วยแรงงานต่างกันพอสมควร คือ 11.87 ไร่ต่อหน่วยแรงงาน ในกลุ่มที่ทำไร่นาสวนผสมฯ เทียบกับ 9.40 ไร่ ในกลุ่มที่ไม่ทำไร่นาสวนผสมฯ ทั้งนี้เกษตรกรที่ทำไร่นาสวนผสมฯ ส่วนใหญ่ระบุว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลงของจำนวนแรงงานหลังจากที่ทำไร่นาสวนผสมฯ สำหรับระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน แม้ว่าในทั้งสองกลุ่มจบการศึกษาระดับประถมศึกษาในสัดส่วนสูงสุด แต่ผู้ที่จบในระดับสูงกว่าประถมศึกษาพบในกลุ่มของผู้ที่ทำไร่นาสวนผสมฯ มีมากกว่าอย่างเห็นได้ชัด ในทางกลับกันผู้ที่ไม่จบการศึกษาภาคบังคับมีสูงพอสมควรถึงร้อยละ 23.14 ในกลุ่มที่ไม่ได้ทำไร่นาสวนผสมฯ แต่ไม่พบในกลุ่มที่ทำไร่นาสวนผสมฯ สำหรับการรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับการทำไร่นาสวนผสมฯ เกษตรกรทั้งสองกลุ่มได้รับความรู้และข่าวสารจากแหล่งต่างๆ ต่างกันบ้างเล็กน้อย กล่าวคือ เกษตรกรที่ทำไร่นาสวนผสมฯ มีระดับการรับรู้ข่าวสารจากทุกประเภทแหล่งความรู้โดยเฉลี่ยสูงกว่าเกษตรกรที่ไม่ได้ทำไร่นาสวนผสมฯ ประเภทของแหล่งความรู้ที่มีระดับการรับรู้สูงสุดสำหรับผู้ที่ทำไร่นาสวนผสมฯ คือ สื่อมวลชน ($\bar{X} = 2.85$) ตามด้วยคนในหมู่บ้านหรือชุมชน ($\bar{X} = 2.82$) ซึ่งจัดอยู่ในระดับได้รับความรู้มากจากทั้งสองแหล่ง ในขณะที่ผู้ที่ไม่ทำไร่นาสวนผสมฯ ได้รับความรู้จากคนในหมู่บ้านหรือชุมชนมากที่สุด ($\bar{X} = 2.50$) ตามด้วยสื่อมวลชน ($\bar{X} = 2.34$) ซึ่งจัดอยู่ในระดับได้รับความรู้ต่ำทั้งสองแหล่ง มีแหล่งความรู้ย่อยในแต่ละประเภท บางแหล่งมีบทบาทสูงต่อเกษตรกรทั้งสองกลุ่ม คือ โทรทัศน์ เกษตรตำบล และเพื่อนบ้านตลอดจนญาติพี่น้อง

ในด้านเศรษฐกิจ ครัวเรือนเกษตรกรที่ทำไร่นาสวนผสมฯ มีรายได้ทั้งหมด และรายจ่ายทั้งหมดของครัวเรือนสูงกว่าเกษตรกรที่ไม่ได้ทำไร่นาสวนผสมฯ อย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่รายได้เหนือรายจ่ายแม้เกษตรกรกลุ่มแรกจะสูงกว่า แต่ก็ต่างไม่มากนัก ทั้งนี้รายได้สุทธิของกิจกรรมทางการเกษตรทั้งหมดมีความแตกต่างอย่างชัดเจน โดยเกษตรกรกลุ่มที่ทำไร่นาสวนผสมมีรายได้สูงกว่า โดยมีรายได้เพิ่มจากการทำไร่นาสวนผสมฯ เป็นสำคัญ ในขณะที่รายได้สุทธิ

จากการเกษตรที่นอกเหนือจากการทำไร่นาสวนผสมฯ คือ รายได้จากการทำงานเกษตรนอกฟาร์ม ซึ่งครัวเรือนที่ไม่ทำไร่นาสวนผสมฯ มีค่าสูงกว่าเกษตรกรที่ทำไร่นาสวนผสมฯ อย่างเห็นได้ชัดด้วย ในส่วนของรายจ่ายเกษตรกรที่ทำไร่นาสวนผสมฯ มีรายจ่ายที่สูงกว่าในทุกรายการค่าใช้จ่าย แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรกลุ่มนี้ได้นำเงินที่ได้รับเพิ่มขึ้นมาใช้จ่ายทั้งเพื่อการลงทุนในการเกษตรและการบริโภคในครัวเรือนเพิ่มขึ้น อันเป็นการยกระดับมาตรฐานการดำรงชีวิตส่วนหนึ่งด้วย

สำหรับเงินที่ใช้ในการลงทุนทางการเกษตรส่วนใหญ่มาจากทุนของตนเองในทั้งสองกลุ่ม อย่างไรก็ตามเกษตรกรที่ทำไร่นาสวนผสมฯ มีการใช้เงินกู้มากกว่าผู้ที่ไม่ทำไร่นาสวนผสมฯ อย่างชัดเจน โดยเงินกู้เกือบทั้งหมดมาใช้ในการทำไร่นาสวนผสมฯ ส่วนเงินอุดหนุนจากทางราชการแม้เกษตรกรกลุ่มนี้จะได้รับมากกว่า แต่ก็เป็นส่วนที่น้อยเมื่อเทียบกับเงินทุนที่ใช้ในการเกษตรทั้งหมด แหล่งเงินทุนที่สำคัญที่สุดสำหรับทั้งสองกลุ่ม คือ ธ.ก.ส. อย่างไรก็ตามผู้ที่ทำไร่นาสวนผสมฯ มีการใช้เงินทุนที่กู้มาจากสหกรณ์การเกษตรและแหล่งเงินทุนอื่นๆ สูงกว่าในกลุ่มไม่ได้ทำไร่นาสวนผสมฯ อย่างเห็นได้ชัด

1.3.3 ปัจจัยด้านจิตวิทยา

เป็นการศึกษาความคิดเห็นของเกษตรกรใน 3 ด้าน คือ ความคิดเห็นต่อองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการทำไร่นาสวนผสมฯ ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำไร่นาสวนผสมฯ และความคิดเห็นต่อวิธีการส่งเสริมที่เกี่ยวกับการทำไร่นาสวนผสมฯ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า เกษตรกรที่ทำไร่สวนผสมฯ มีคะแนนความคิดเห็นเฉลี่ยสูงกว่าเกษตรกรที่ไม่ได้ทำไร่นาสวนผสมฯ ในทุกด้าน แต่ก็ยังจัดอยู่ในระดับเดียวกัน หรือมีความเห็นไปในแนวทางเดียวกัน คือ เห็นด้วยในระดับมากต่อองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องฯ และต่อปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง แต่เห็นด้วยในระดับปานกลางต่อวิธีการส่งเสริมที่เกี่ยวข้องฯ

1.4 ประโยชน์ของการทำไร่นาสวนผสมฯ

เกษตรกรที่ทำไร่นาสวนผสมฯ เห็นประโยชน์ของการทำการเกษตรในรูปแบบนี้หลายประการ โดยทั้งหมดเห็นด้วยว่าเป็นการช่วยลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน นอกจากนี้ส่วนใหญ่มองเห็นว่าทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น (ร้อยละ 95.18) ทำให้มีผลผลิตบริโภคตลอดปี (ร้อยละ 72.29) และทำให้มีงานทำทุกวัน จึงไม่ว่างงาน (ร้อยละ 62.65) ส่วนประโยชน์อื่นๆ มีการกล่าวถึงเป็นส่วนน้อย คือ ทำให้มีผลผลิตที่หลากหลาย ทำให้สุขภาพร่างกายและจิตใจดีขึ้น ทำให้ดินดีขึ้น และช่วยลดการใช้สารเคมี ทั้งนี้เกษตรกรสามารถที่จะตอบได้หลายข้อในคราวเดียวกัน

1.5 ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการทำไร่นาสวนผสมฯ

ปัญหาในการทำไร่นาสวนผสมฯ ที่สำคัญ คือ ราคาผลผลิตตกต่ำ ทั้งนี้การที่มีผลผลิตแต่ละชนิดอย่างละเล็กละน้อย ทำให้ยากต่อการต่อรองทางการตลาด นอกจากนี้การมีกิจกรรมหลายอย่างทำให้ต้องใช้แรงงานอย่างเข้มข้น อีกทั้งยังทำให้ยากต่อการที่จะมีความรู้ความเข้าใจในการจัดการอย่างเพียงพอ และการมีแรงงานในครัวเรือนน้อย และแรงงานขาดความความเข้าใจในการผลิตให้ครอบคลุมทั้งระบบ ในด้านความต้องการได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ เกษตรกรต้องการให้หน่วยงานของรัฐช่วยเหลือในเรื่องของปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ย พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์เป็นสำคัญ นอกจากนี้ยังต้องการได้รับความรู้เพิ่มเติมในการจัดการการเกษตรในรูปแบบนี้ด้วย

สำหรับแนวโน้มในการทำไร่นาสวนผสมฯ ของเกษตรกรที่ยังไม่ทำไร่นาสวนผสมฯ น่าจะเป็นไปได้ยาก ทั้งนี้ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 81.05) ไม่คิดอยากทำไร่นาสวนผสมฯ โดยให้เหตุผลว่าไม่มีเงินลงทุนเป็นสำคัญ และบางส่วนยังให้ความเห็นว่าผลตอบแทนที่ได้รับอาจไม่คุ้มค่ากับการลงทุนที่ลงไป มีเพียงร้อยละ 18.95 เท่านั้นที่อาจทำไร่นาสวนผสมฯ ในอนาคต เพราะอยากมีผลผลิตไว้บริโภคเพื่อลดรายจ่ายในครัวเรือน นอกจากนี้เกษตรกรกลุ่มนี้ยังระบุว่ากลัวว่าน้ำจะมีไม่เพียงพอในการทำการเกษตรหากดำเนินการตามรูปแบบไร่นาสวนผสมฯ ซึ่งจำเป็นต้องมีน้ำใช้ตลอดปี

1.6 ความแตกต่างของปัจจัยด้านต่างๆ ระหว่างเกษตรกรที่ทำไร่นาสวนผสมฯ กับเกษตรกรที่ไม่ได้ทำ

การเปรียบเทียบปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจของเกษตรกรในการทำไร่นาสวนผสมตามแนวทฤษฎีใหม่ระหว่างเกษตรกรที่ทำและไม่ทำไร่นาสวนผสมตามแนวทฤษฎีใหม่ พบว่า โดยรวมแล้วมีความแตกต่างในทุกด้าน แม้ว่าจะมีความแตกต่างบ้างในรายละเอียดระหว่างบางตัวแปรตาม กล่าวคือ ปัจจัยด้านกายภาพชีวภาพเกือบทั้งหมดแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยตัวแปรปัจจัยด้านกายภาพชีวภาพ ที่แตกต่างกันได้แก่ ขนาดพื้นที่ทำการเกษตร พื้นที่ปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้น มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญยิ่งทางสถิติ ($P \leq 0.01$) ในขณะที่พื้นที่การทำสวนยางมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P \leq 0.05$) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคมเกือบทั้งหมดมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยตัวแปรที่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญยิ่งทางสถิติ ($P \leq 0.01$) ได้แก่ รายได้สุทธิทางการเกษตร รายได้ทั้งหมดของครัวเรือน ค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน จำนวนสมาชิกในครัวเรือน การรับรู้ข่าวสารจากเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง การรับรู้ข่าวสารจากบุคคลในท้องถิ่น การรับรู้ข่าวสารจากกระบวนการเรียนรู้ การรับรู้ข่าวสารจากสื่อสารมวลชน สำหรับตัวแปรที่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P \leq 0.05$) ได้แก่ พื้นที่ทำการเกษตรต่อหน่วยแรงงาน ส่วนปัจจัยด้านจิตวิทยาที่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญมีเพียงตัวเดียวคือ ความคิดเห็นต่อองค์ความรู้ในการทำไร่นาสวนผสมฯ ที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญยิ่งทางสถิติ ($P \leq 0.01$)

ทั้งนี้ตัวแปรปัจจัยเกือบทุกตัวมีค่าสูงกว่าในกลุ่มผู้ที่ทำไร่นาสวนผสมฯ ข้อค้นพบนี้เป็นการพิสูจน์สมมติฐานที่ตั้งไว้เป็นส่วนใหญ่ แม้ว่าจะไม่ชัดเจนนักในกรณีของปัจจัยทางจิตวิทยาก็ตาม แสดงให้เห็นว่าโดยรวมแล้วปัจจัยทุกด้านมีความเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจในการทำไร่นาสวนผสมฯ โดยที่ผู้ตัดสินใจทำมีความได้เปรียบในปัจจัยต่างๆ มากกว่าผู้ที่ไม่ทำไร่นาสวนผสมฯ

1.7 ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านต่างๆ กับการตัดสินใจ

ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจทำและไม่ทำไร่นาสวนผสมฯ มีดังต่อไปนี้

ปัจจัยด้านกายภาพชีวภาพ ขนาดพื้นที่ทำการเกษตร พื้นที่การปลูกไม้ผล-ไม้ยืนต้น และพื้นที่ทำนามีความสัมพันธ์ในทางบวกกับการตัดสินใจทำไร่นาสวนผสมฯ อย่างมีนัยสำคัญยิ่งทางสถิติ ($P \leq 0.01$) สำหรับพื้นที่การปลูกสวนยางมีความสัมพันธ์ในทางบวกกับการตัดสินใจทำไร่นาสวนผสมฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P \leq 0.05$)

ปัจจัยด้านเศรษฐกิจสังคม ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ในทางบวกกับการตัดสินใจทำไร่นาสวนผสมฯ อย่างมีนัยสำคัญยิ่งทางสถิติ ($P \leq 0.01$) ได้แก่ รายได้ทั้งหมดของครัวเรือน รายจ่ายของครัวเรือน ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน และจำนวนสมาชิกในครัวเรือน ส่วนตัวแปรที่เหลือมีความสัมพันธ์ในทางบวกกับการตัดสินใจทำไร่นาสวนผสมฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P \leq 0.05$) ได้แก่ รายได้สุทธิทางการเกษตร การรับรู้ข่าวสารตามระบบการส่งเสริม การรับรู้ข่าวสารจากระบบสื่อสารมวลชน และการรับรู้ข่าวสารจากกระบวนการเรียนรู้

ปัจจัยด้านจิตวิทยา ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ในทางบวกกับการตัดสินใจทำไร่นาสวนผสมฯ อย่างมีนัยสำคัญยิ่งทางสถิติ ($P \leq 0.01$) มีเพียงตัวแปรเดียว คือ ความคิดเห็นต่อองค์ความรู้ในการทำไร่นาสวนผสมฯ ส่วนที่เหลือไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ข้อค้นพบจากการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านต่างๆ ในรายละเอียดของแต่ละตัวแปรนี้ เป็นการพิสูจน์สมมติฐานที่ตั้งไว้ทั้งหมด ซึ่งสอดคล้องกับผลการทดสอบความแตกต่างระหว่างปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ และเป็นการยืนยันว่าปัจจัยที่มีความแตกต่างกันระหว่างเกษตรกรผู้ทำไร่นาสวนผสมฯ กับผู้ที่ไม่ได้ทำไร่นาสวนผสมฯ ดังกล่าวที่ก่อนหน้านี้เกี่ยวข้องไปในทางบวกกับการตัดสินใจ กล่าวคือ ผู้ที่มีค่าของปัจจัยแต่ละด้านสูงมีแนวโน้มที่จะเป็นผู้ตัดสินใจทำไร่นาสวนผสมฯ มากกว่าผู้ที่มีค่าของปัจจัยต่ำ

2. อภิปรายผลการวิจัย

การทำไร่นาสวนผสมตามแนวทฤษฎีใหม่ เป็นรูปแบบใหม่ที่เน้นการจัดสรรการใช้ที่ดินที่มีอยู่อย่างจำกัดของเกษตรกรรายย่อย มาใช้ในการทำกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อให้เกิดความพอเพียงในการบริโภคเป็นสำคัญอันดับแรก และพัฒนาไปสู่การพึ่งตนเองในระดับครอบครัวและชุมชนในอันดับต่อไป ในการจัดสรรพื้นที่ทำการเกษตรนี้ได้เน้นการให้มีแหล่งน้ำในพื้นที่ด้วยเพื่อให้เกษตรกรได้มีน้ำใช้อย่างเพียงพอในการบริโภคและในการทำการเกษตรตลอดปี ในการทำไร่นาสวนผสมฯ แต่ละพื้นที่อาจจะมีการปรับใช้ให้สอดคล้องกับสภาพทางกายภาพชีวภาพของพื้นที่และสภาพทางสังคม เศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกรเอง

การทำไร่นาสวนผสมตามแนวทฤษฎีใหม่ ซึ่งได้มีการส่งเสริมให้โดยหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะกรมส่งเสริมการเกษตร ซึ่งมีสำนักงานเกษตรอำเภอเป็นหน่วยงานหลัก ได้ส่งเสริมให้เกษตรกรในพื้นที่อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง โดยได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมานั้น ได้รับการขานรับจากเกษตรกรบางส่วนเป็นอย่างดี แต่ยังมีเกษตรกรบางส่วน ซึ่งเป็นส่วนใหญ่ยังไม่ได้ตัดสินใจทำไร่นาสวนผสมฯ ความแตกต่างในปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจในการทำไร่นาสวนผสมฯ ระหว่างผู้ที่ตัดสินใจทำไร่นาสวนผสมฯ และผู้ตัดสินใจไม่ทำไร่นาสวนผสมฯ จากการศึกษาในพื้นที่ที่มีสภาพทางนิเวศเกษตรต่างกัน 2 เขต ในอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ที่พบในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้สะท้อนให้เห็นประเด็นที่น่าสนใจที่สำคัญอยู่ 3 ประการใหญ่ๆ ดังต่อไปนี้

ประการที่ 1 ลักษณะทางกายภาพชีวภาพของเกษตรกร ส่วนใหญ่มีความแตกต่างกัน โดยเฉพาะการถือครองที่ดิน ซึ่งเกษตรกรที่ทำไร่นาสวนผสมฯ มีขนาดที่ดินถือครองและที่ดินทำการเกษตรที่จัดสรรสำหรับกิจกรรมต่างๆ สูงกว่าผู้ที่ไม่ได้ทำไร่นาสวนผสมฯ อีกทั้งชนิดของกิจกรรมการเกษตรที่ทำมีความหลากหลายกว่า และความแตกต่างนี้มาก่อนที่จะมีการตัดสินใจ สะท้อนให้เห็นถึงความได้เปรียบเสียเปรียบในด้านกายภาพ ซึ่งเชื่อมโยงกับโอกาสในการตัดสินใจจัดสรรที่ดินและโอกาสทางเศรษฐกิจที่ต่างกันระหว่างเกษตรกรสองกลุ่มนี้ โดยที่ผู้ที่มีที่ดินมากมีความยืดหยุ่นในการจัดสรรที่ดินมากกว่า และมีความกังวลต่อการตัดสินใจน้อยกว่า เพราะการที่จะหาที่ดินขนาดใหญ่พอที่มีแปลงติดกันสำหรับปรับให้เป็นพื้นที่ไร่นาสวนผสมฯ อย่างเหมาะสมนั้นน่าจะง่ายกว่า สำหรับผู้ที่มีขนาดที่ดินถือครองค่อนข้างใหญ่ และการที่ครัวเรือนเกษตรกรเหล่านี้มีการทำกิจกรรมทางการเกษตรที่หลากหลาย อีกทั้งมีขนาดของกิจกรรมแต่ละกิจกรรมใหญ่กว่าย่อมเปิดโอกาสให้สามารถตัดสินใจปรับเปลี่ยนพื้นที่บางส่วนเพื่อการเกษตรรูปแบบใหม่นี้ได้ง่ายกว่า โดยมีความกังวลเกี่ยวกับผลกระทบต่อการค้ารังสีโดยรวมน้อยกว่า การที่สภาพทางกายภาพที่เกี่ยวข้องกับขนาดของพื้นที่

เกษตรโดยรวม และสภาพทางชีวภาพที่เชื่อมโยงกันคือ มีการปลูกพืชที่มีค่าทางเศรษฐกิจ เช่น ยางพารา และไม้ผลในจำนวนและขนาดที่สูงกว่าของผู้ที่ทำไร่นาสวนผสมฯ นี่สอดคล้องกับข้อค้นพบของงานวิจัยที่ผ่านมาแล้ว การศึกษาของศิริจิต ทุงหว่า และประสงค์ หนูแดง (2541) ก็พบว่า การมีพื้นที่ถือครองมากมีผลต่อการตัดสินใจทำไร่นาสวนผสมได้ง่ายกว่าเช่นกัน ทั้งนี้สิ่งที่บ่งชี้ชัดเจนประการหนึ่งของการปรับเปลี่ยน พื้นที่ในการทำไร่นาสวนผสมฯ คือ เกษตรกรนิยมปรับที่นา ซึ่งปกติให้ผลตอบแทนที่ไม่สูงมาทำไร่นาสวนผสมฯ เป็นสำคัญ ทำให้เกษตรกรที่ตัดสินใจทำไร่นาสวนผสมฯ มีพื้นที่นาลดลงจากเดิมกว่าครึ่งหนึ่ง นอกจากนี้ยังผนวกพื้นที่ปลูกผักและพื้นที่ปลูกไม้ผลบางส่วนเข้าไปในไร่นาสวนผสมฯ ทำให้พื้นที่เหล่านี้ลดลงจากเดิมด้วย ในขณะที่พื้นที่ทำสวนยางซึ่งให้ผลตอบแทนดีและสร้างรายได้ที่มั่นคงอยู่แล้วไม่ได้ลดลงแต่อย่างใด แต่กลับมีเพิ่มขึ้นจากเดิมเล็กน้อยในกลุ่มผู้ทำไร่นาสวนผสมฯ

ประการที่ 2 ปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคม ที่เกี่ยวข้องกับการทำไร่นาสวนผสม ซึ่งพบว่ามีหลายปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจทำไร่นาสวนผสมทั้งจำนวนสมาชิกในครัวเรือนทั้งหมด ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน การรับรู้ข่าวสารที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข่าวสารทุกประเภท รายได้ทั้งหมดของครัวเรือน รายได้สุทธิทางการเกษตร และค่าใช้จ่ายในครัวเรือนที่ผู้ที่ตัดสินใจทำไร่นาสวนผสมฯ มีค่าเฉลี่ยสูงกว่าผู้ที่ไม่ได้ทำไร่นาสวนผสมฯ ล้วนสะท้อนให้เห็นสถานะทางเศรษฐกิจสังคมที่ดีกว่าของผู้ที่ทำไร่นาสวนผสมฯ เมื่อเทียบกับผู้ที่ไม่ได้ทำ ข้อค้นพบส่วนนี้แสดงให้เห็นข้อได้เปรียบของผู้ที่ทำไร่นาสวนผสมฯ ที่มีเหนือกว่าผู้ที่ไม่ได้ทำในแง่ของโอกาสที่จะเรียนรู้ที่ดีกว่า และความมั่นคงทางรายได้ที่ดีกว่า สภาพเช่นนี้ย่อมเอื้อต่อการตัดสินใจเปลี่ยนแปลงจากการปฏิบัติในรูปแบบเดิมมาสู่การปฏิบัติในรูปแบบใหม่ ที่ต้องใช้เวลาเพื่อรอการให้ผลผลิตอยู่บ้างอย่างน้อยในระยะสั้น นอกจากนี้การมีสถานะทางเศรษฐกิจที่ดีกว่าย่อมเอื้ออำนวยต่อการลงทุนที่มากพอสมควร ทั้งจากการใช้ทุนของตนเอง และจากการกู้ยืมในการปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำเกษตรรูปแบบใหม่ที่ต้องการให้ทุนสูงในระยะแรกได้ดีกว่า ข้อค้นพบเกี่ยวกับลักษณะด้านเศรษฐกิจสังคมที่แตกต่างกันระหว่างผู้ทำไร่นาสวนผสมฯ กับผู้ที่ไม่ได้ทำนี้สอดคล้องกับผลการศึกษาของ ศิริจิต ทุงหว่า และประสงค์ หนูแดง (2541) และอารีย์ ศิริรัตน์ (2543) ในประเด็นที่ว่า การเข้าถึงแหล่งข่าวที่ดีและการมีโอกาสร่วมประชุมอบรม มีผลต่อการตัดสินใจทำไร่นาสวนผสมฯ ในขณะที่การศึกษาของ จำนงค์ พูลภักดี (2544) ยังมีข้อค้นพบเพิ่มเติมว่า การสนับสนุนทางการเงินของรัฐและการมีโอกาสกู้ยืมเงินมีส่วนส่งเสริมให้เกิดการตัดสินใจทำไร่นาสวนผสมด้วย สิ่งที่น่าสนใจสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ก็คือ ผลที่ความแตกต่างของรายได้ทั้งหมดของครัวเรือน รายได้สุทธิทางการเกษตรที่อยู่นอกไร่นาสวนผสมฯ ซึ่งผู้ทำไร่นาสวนผสมฯ มีค่าสูงกว่า เป็นการสะท้อนให้เห็นความสามารถด้านเงินทุนที่ดีกว่า

สำหรับใช้ลงทุนในการปรับเปลี่ยนรูปแบบการเกษตรจากเดิมมาเป็นการทำไร่นาสวนผสมบางส่วน ซึ่งต้องใช้ทุนที่ส่วนใหญ่เป็นของตนเองในจำนวนที่ค่อนข้างสูง ทั้งนี้สามารถดูได้จากจำนวนเงินลงทุนทางการเกษตร โดยเฉพาะในส่วนที่ใช้สำหรับทำไร่นาสวนผสมฯ คิดเป็นเงินทุนของตนเองเฉลี่ยถึง 65,169.83 บาทต่อครัวเรือนในปีที่หนึ่ง และอีก 17,286.14 บาทในปีปัจจุบัน นอกจากนี้ยังต้องใช้เงินที่ได้มาจากการกู้ยืมอีก เฉลี่ย 25,588.43 บาทต่อครัวเรือนในปีที่หนึ่ง และ 15,301.20 บาทในปีปัจจุบัน ซึ่งเมื่อเทียบการลงทุนทำการเกษตรทั้งหมดในปีปัจจุบันจากเงินทุกแหล่งเพียง 21,903.37 บาทต่อครัวเรือน ของผู้ที่ไม่ได้ทำไร่นาสวนผสมฯ แล้ว นับว่าต่างกันมาก (ดูตารางที่ 10)

ประการที่ 3 สำหรับปัจจัยด้านจิตวิทยาที่วิเคราะห์จากความคิดเห็นด้านต่างๆ 3 ด้าน ปรากฏว่า มีเพียงด้านที่เกี่ยวกับองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำไร่นาสวนผสมฯ เท่านั้น ที่ผู้ที่ทำไร่นาสวนผสมฯ มีคะแนนเฉลี่ยระดับความคิดเห็นสูงกว่าผู้ที่ไม่ทำไร่นาสวนผสมฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ในขณะที่ความคิดเห็นอีก 2 ด้าน คือ ด้านปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องๆ และด้านวิธีการส่งเสริมที่เกี่ยวข้องๆ ไม่มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงให้เห็นว่า ทั้งสองกลุ่มไม่ได้มีความเห็นแตกต่างกันชัดเจนในด้านปัจจัยต่างๆ และวิธีการส่งเสริมที่เกี่ยวข้อง แต่กลับมีความเห็นต่างกันอย่างชัดเจนในด้านองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับความเข้าใจถึงคุณประโยชน์ของการทำไร่นาสวนผสมฯ อันเป็นการสะท้อนถึงความเข้าใจและเห็นด้วยในระดับที่ต่างกันระหว่างเกษตรกรสองกลุ่ม สภาพเช่นนี้น่าจะส่งผลต่อความมั่นใจต่างกันระหว่างเกษตรกรสองกลุ่มในการตัดสินใจ ซึ่งความแตกต่างในปัจจัยทางจิตวิทยานี้แม้จะไม่ชัดเจนเท่าปัจจัยด้านกายภาพชีวภาพ และปัจจัยด้านเศรษฐกิจสังคม แต่ก็ยังเป็นข้อค้นพบที่น่าสนใจ เพราะการศึกษาที่ผ่านมาของ ศิริจิต หุ่นหว่า และสมชาย บริพันธ์ (2543) พบว่า ไม่มีปัจจัยทางจิตวิทยาปัจจัยใดที่แตกต่างกัน ทั้งในส่วนของความคิดเห็นต่อองค์ความรู้และต่อวิธีการส่งเสริมระหว่างกลุ่มที่เป็นไปได้มาก และกลุ่มที่เป็นไปได้น้อยในการทำไร่นาสวนผสมตามแนวทฤษฎีใหม่ จึงทำให้เป็นประเด็นที่น่าสนใจที่จะทำการศึกษา และวิเคราะห์ในระดับลึกต่อไป

ประเด็นที่นอกเหนือจากปัจจัยที่เกี่ยวข้องที่เป็นสิ่งที่น่าสนใจประเด็นหนึ่ง คือ แนวโน้มของผู้ที่ยังไม่ได้ทำไร่นาสวนผสมฯ ที่จะทำไร่นาสวนผสมฯ ในอนาคต ซึ่งพบว่า กลุ่มตัวอย่างในกลุ่มนี้กว่าร้อยละ 80 ไม่คิดจะทำไร่นาสวนผสมในอนาคต ด้วยเหตุผลที่ไม่ได้ตรงกับคุณลักษณะที่เป็นจริงของการเกษตรรูปแบบนี้ที่สำคัญ เช่น เห็นว่าไม่คุ้มกับการลงทุน และกลัวว่าจะมีน้ำไม่เพียงพอ เป็นข้อสังเกตที่น่าจะให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะนอกจากจะสะท้อนถึงการไม่เข้าใจถึงประโยชน์ที่แท้จริงในระยะยาวของการทำไร่นาสวนผสมฯ และในด้านการสร้างความพอเพียงและพึ่งตนเองในการแก้ปัญหาสำคัญอย่างการขาดน้ำแล้ว เมื่อดูเหตุผลอื่นๆ เช่น เกษตรกรไม่มีเงินลงทุนอยากจะทำปลูกยางพารา และเสียชีวิตที่ดินหากไม่ประสบผลสำเร็จ ฯลฯ อันสะท้อนถึงความลังเล หรือ

ความไม่แน่ใจของเกษตรกรรายย่อยส่วนหนึ่งที่เกี่ยวข้องจะต้องให้ตระหนักที่จะทำความเข้าใจเพิ่มเติม และให้ความช่วยเหลืออย่างต้องแท้ยิ่งขึ้นด้วย หากจะส่งเสริมให้แนวทางนี้เป็นแนวทางการพัฒนาการเกษตรเพื่อความอยู่ดีมีสุขแบบพอเพียงของเกษตรกรรายย่อยให้ขยายผลอย่างกว้างขวางกว่าที่เป็นอยู่

3. ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาที่พบความแตกต่างของปัจจัยด้านต่างๆระหว่างผู้ที่ทำไร่นาสวนผสมฯ กับผู้ที่ไม่ทำไร่นาสวนผสมฯ รวมทั้งข้อจำกัดบางประการ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

3.1 จากข้อมูลที่พบว่าเกษตรกรที่ยังไม่ทำไร่นาสวนผสมฯ มีความต้องการทำไร่นาสวนผสมตามแนวทฤษฎีใหม่น้อยมาก ดังนั้นหน่วยงานของรัฐจึงควรเร่งประชาสัมพันธ์และให้ความรู้แก่เกษตรกร ให้เห็นถึงผลดีในการทำไร่นาสวนผสมฯ เพื่อให้เกษตรกรที่มีความพร้อมหันมาทำไร่นาสวนผสมฯ มากขึ้น

3.2 การที่เกษตรกรบางรายไม่มีความพร้อมในการทำไร่นาสวนผสมฯ ทั้งเรื่องขนาดพื้นที่ และความรู้ความเข้าใจในการทำไร่นาสวนผสมฯ เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องจึงควรคัดเลือกเกษตรกรที่มีความพร้อมจริงๆ เพื่อพัฒนาฟาร์มของตนเองให้ประสบผลสำเร็จพร้อมก้าวไปสู่เกษตรทฤษฎีใหม่ขั้นต่อไปได้ อีกทั้งหาทางออกในด้านรูปแบบและวิธีการที่เหมาะสมกับสภาพการถือครองพื้นที่ที่นอกจากจะมีขนาดเล็กแล้ว ยังกระจัดกระจายเป็นแปลงเล็กแปลงย่อยว่ามีทางเลือกที่เหมาะสมอย่างไร

3.3 รัฐควรให้การสนับสนุนในเชิงนโยบาย และการดำเนินการอุดหนุนอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการออกไปติดตามผลการทำไร่นาสวนผสมฯ อย่างต่อเนื่อง เพื่อรับทราบปัญหา และผลปฏิบัติการของเกษตรกร เพื่อเป็นข้อมูลในการส่งเสริมและหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้อง

3.4 เกษตรกรที่ทำไร่นาสวนผสมฯ ส่วนหนึ่งมีปัญหาการจำหน่ายผลผลิต ถึงแม้ปลูกพืชหลายชนิดเพื่อลดความเสี่ยงแล้วก็ตามแต่ผลผลิตออกมาที่เหลือจากการบริโภค เมื่อนำไปจำหน่ายต้องประสบปัญหาเรื่องการตลาด จึงสมควรให้ความรู้ในเรื่องเทคโนโลยีในการบังคับให้พืชออกผลผลิตนอกฤดูกลางเพื่อราคาที่ดีกว่าให้กับเกษตรกร และหาทางพัฒนาเรื่องการแปรรูปผลผลิตเพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิตทางการเกษตร รวมทั้งการพัฒนาไปสู่ขั้นตอนของเกษตรทฤษฎีใหม่ที่เน้นการรวมกลุ่มช่วยเหลือกัน และสร้างเครือข่ายทางการตลาดเพื่อเปิดช่องทางให้เกษตรกรได้มีโอกาสทางการตลาดที่ดีขึ้นต่อไป

3.5 จากการที่พบว่าเกษตรกรรายย่อยบางส่วนไม่ได้ตัดสินใจทำไร่นาสวนผสมด้วยความตั้งใจหรือไม่แน่ใจในผลตอบแทนที่จะเกิดขึ้นเมื่อเทียบกับการลงทุน นอกจากนี้ปัญหาการถือครองที่ดินที่เกษตรกรบางส่วนมีที่ดินกระจัดกระจายซึ่งยากต่อการจัดหาที่ดินที่มีแปลงติดกับขนาดที่เหมาะสมต่อการทำไร่นาสวนผสมฯ จึงเห็นว่าควรมีการพัฒนาการวิจัยเกี่ยวกับทางเลือกในเชิงของการออกแบบการทำไร่นาสวนผสมที่เหมาะสมกับสภาพทางเศรษฐกิจสังคมของเกษตรกรที่หลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรที่มีที่ดินน้อย และอาจจะตั้งอยู่กระจัดกระจายเป็นแปลงย่อยๆ ว่าควรดำเนินการอย่างไรให้เหมาะสม ซึ่งควรพิจารณารูปแบบการดำเนินงานที่ใช้ชุมชนเป็นฐานมากขึ้น แทนการใช้ครอบครัวเป็นฐานเพียงอย่างเดียว